

ΗΜΕΡΙΔΑ

Τα παιδιά της Ελλάδας: το παρόν και μέλλον τους

Τετάρτη 29 Οκτωβρίου 2025
Κεντρικό κτήριο ΕΚΠΑ

Ψυχολογικά κίνητρα και κοινωνική αναγκαιότητα

Μια κοινωνικοψυχολογική
συμβολή στην κατανόηση της
παιδικής ηλικίας ως
κοινωνικής κατασκευής

Βασίλης Παυλόπουλος
Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ

Από την κοινωνική δομή στο ψυχικό βίωμα

- Η παιδική ηλικία δεν αποτελεί φυσική ή οικουμενική κατηγορία, αλλά **κοινωνικό** και **πολιτισμικό** προϊόν.
- Οι αντιλήψεις για τα παιδιά και τη φροντίδα τους αντανακλούν **κοινωνικές ιεραρχίες** και **αξίες**.
- Η κοινωνική ψυχολογία συνδέει το μακροκοινωνικό με το ψυχολογικό επίπεδο, αναδεικνύοντας πώς οι κοινωνικές δομές **μετασχηματίζονται** σε συναισθήματα, πεποιθήσεις και ταυτότητες.
- Το **πολυεπίπεδο κοινωνικοψυχολογικό μοντέλο** του Doise (ενδοατομικό, διατομικό, διομαδικό, ιδεολογικό) προσφέρει το αναλυτικό πλαίσιο αυτής της σύνδεσης.

Η αξία της πολυεπίπεδης ανάλυσης (Doise & Valentim, 2015)

- **Ιδεολογικό επίπεδο:** Κοινωνικές αξίες και αναπαραστάσεις που νομιμοποιούν θεσμούς και ρόλους.
 - **Διομαδικό επίπεδο:** Σχέσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων, διαφοροποίηση και κοινωνική ταυτότητα.
 - **Διατομικό επίπεδο:** Εμπειρίες καθημερινής αλληλεπίδρασης και σχέσεις αναγνώρισης ή απόρριψης.
 - **Ενδοατομικό επίπεδο:** Εσωτερίκευση των κοινωνικών εμπειριών και μετατροπή τους σε ψυχικά σχήματα.
- ☞ Η πορεία από τη δομή προς το βίωμα δείχνει ότι το «κοινωνικό» και το «ψυχικό» είναι **αλληλένδετα**.

Διάλογος Κοινωνιολογίας–Κοινωνικής Ψυχολογίας

- Η κοινωνιολογική έρευνα, μελετώντας τις **κοινωνικές ανισότητες**, αποκαλύπτει πώς οι θεσμικές, ταξικές και πολιτισμικές δομές ορίζουν το παιδί.
- Η Κοινωνική Ψυχολογία δείχνει πώς αυτές οι ιεραρχικές ταξινομήσεις **εσωτερικεύονται** και **αναπαράγονται** καθώς μετασχηματίζονται σε αισθήματα, ταυτότητες και στάσεις.
- Επομένως, οι δύο προσεγγίσεις είναι **συμπληρωματικές** προκειμένου να αναλύσουν πώς η κοινωνική ανισότητα λειτουργεί ταυτόχρονα ως εξωτερική δομή και ως εσωτερική εμπειρία.

Ιδεολογικό επίπεδο:

Κοινωνικές αναπαραστάσεις της παιδικής ηλικίας

- Οι κοινωνικές τάξεις παράγουν διακριτές **κουλτούρες παιδικής ηλικίας**:
 - Ανώτερα στρώματα: το παιδί ως «επένδυση» και δυνατότητες.
 - Μεσαίες τάξεις: το παιδί ως «σωστή ανατροφή» υπό το πρίσμα της κοινωνικής κινητικότητας.
 - Λαϊκά στρώματα: το παιδί ως «αναγκαιότητα» και οικογενειακή συμβολή.
- Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις επιτρέπουν στα άτομα να **νοηματοδοτήσουν** τα κοινωνικά φαινόμενα και να **επικοινωνήσουν** μετατρέποντας την ατομική εμπειρία σε κοινό νόημα (Moscovici, 1961).
- Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις **διαφοροποιούνται** ανάλογα με τη θέση των υποκειμένων στην κοινωνική ιεραρχία.

Ιδεολογικό επίπεδο: Ψυχολογική νομιμοποίηση της ανισότητας

- Η θεωρία για τη δικαιολόγηση του συστήματος (Jost & Banaji, 1994) εξηγεί ότι οι άνθρωποι έχουν μια ψυχολογική ανάγκη να αντιλαμβάνονται το κοινωνικό σύστημα στο οποίο ζουν ως **δίκαιο** και **νομιμοποιημένο**, ακόμη κι αν αυτό λειτουργεί **εις βάρος τους**.
- Η αποδοχή της ανισότητας ως «φυσικής» κατάστασης διατηρεί την αίσθηση **προβλεψιμότητας, ψυχικής σταθερότητας** και **αυτοσεβασμού**.
- Η «υποταγή στην αναγκαιότητα» νοείται ως **ψυχολογικός μηχανισμός**, όχι απλά ως κοινωνική συνθήκη που επιβάλλεται μέσω ισχύος και θεσμών.
- Η ανισότητα μετατρέπεται σε **εσωτερικευμένο κανόνα** που καθορίζει τις φιλοδοξίες και τα όρια του εαυτού.

Διομαδικό επίπεδο:

Ταυτότητες και κοινωνικές συγκρίσεις

- Οι διαφοροποιημένες κουλτούρες της παιδικής ηλικίας νοούνται ως **διομαδικές διαφορές ταυτότητας**, στην προσπάθεια κάθε κοινωνικής ομάδας να διατηρεί θετική αυτοεικόνα (Tajfel & Turner, 1986).
- Οι κοινωνικές ομάδες προσδιορίζουν την αξία τους ανάλογα με το πώς αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους **συγκριτικά με τις άλλες ομάδες**, μετατρέποντας την κοινωνική διαφορά σε ψυχολογική εμπειρία.
- Οι κοινωνικές συγκρίσεις (Festinger, 1954) είναι **ανοδικές ή καθοδικές**, ώστε να εξυπηρετούν την αυτοεκτίμηση και τη συμβολική αναπαραγωγή.
 - Μεσαίες–ανώτερες τάξεις: διακριτά όρια μέσω «σωστής ανατροφής».
 - Λαϊκές τάξεις: συμβολική αντιστροφή και επανεκτίμηση των διαθέσιμων πόρων (π.χ. αλληλεγγύη).

Διομαδικό επίπεδο:

Σχετική αποστέρηση και αίσθημα αδικίας

- Η αίσθηση αδικίας, ως **σχετική αποστέρηση**, προκύπτει από ανοδικές κοινωνικές συγκρίσεις (Runciman, 1966).
- Στους γονείς των χαμηλών στρωμάτων, το αίσθημα ματαίωσης οδηγεί σε **μειωμένες προσδοκίες** και αυτοαξιολόγηση.
- Τα παιδιά των χαμηλών στρωμάτων βιώνουν τις διαφορές ως **προσωπική αποτυχία**.
- Οι ανισότητες βιώνονται ως **συμβολικές σχέσεις αξίας**, όχι μόνο ως διαφορές πόρων.
- Έτσι, η φτώχεια μετατρέπεται σε **ψυχολογική ματαίωση** και όχι απλά σε οικονομική στέρηση.

Διομαδικό επίπεδο:

Οι ταυτότητες ως ψόγος και ως πόρος

- Η **διασταύρωση των υποτιμημένων ταυτοτήτων** που βιώνουν ορισμένες κοινωνικές ομάδες υποσκάπτει την ψυχική υγεία και την ένταξή τους.
 - Παράδειγμα: Η έρευνα για τη διπλή διάκριση –πολιτισμική, ταξική– σε βάρος των εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο.
- Ωστόσο, η ισχυρή κοινωνική ταυτότητα, ανεξάρτητα από το περιεχόμενό της, λειτουργεί ως **προστατευτικός μηχανισμός** για την αυτοεκτίμηση των εφήβων από ευάλωτες ομάδες (Motti-Stefanidi et al., 2020).
- Η κατανόηση των ανισοτήτων απαιτεί να δούμε πώς οι **κοινωνικές διαφορές** “μεταφράζονται” σε **συγκρίσεις**, και οι συγκρίσεις σε **ταυτότητες**.

Διατομικό επίπεδο:

Διαπροσωπικές σχέσεις και απειλή στερεοτύπου

- Οι κοινωνικές διαφορές εκδηλώνονται μέσω των **σχέσεων φροντίδας** (π.χ. προσδοκίες, εμπιστοσύνη, ανοχή στα λάθη).
- Η **απειλή του στερεοτύπου** ενεργοποιείται όταν τα παιδιά γνωρίζουν ότι ανήκουν σε μια ομάδα με αρνητικό στερεότυπο, με αποτέλεσμα να το επιβεβαιώνουν λόγω αυξημένου άγχους (Steele & Aronson, 1995).
- Η **αυτοεκπληρούμενη προφητεία** γίνεται έτσι μηχανισμός κοινωνικής αναπαραγωγής: Το παιδί εσωτερικεύει το βλέμμα του σημαντικού Άλλου και το μετατρέπει σε περιορισμό.
- Ο μηχανισμός αυτός όμως μπορεί να λειτουργήσει και **αντίστροφα**: Οι θετικές σχέσεις με εκπαιδευτικούς λειτουργούν ως πηγή ανθεκτικότητας (Motti-Stefanidi et al., 2021· Motti-Stefanidi et al., 2021).

Διατομικό επίπεδο:

Η δύναμη της επαφής και της αναγνώρισης

- Η **επαφή** μεταξύ παιδιών από διαφορετικές ομάδες μπορεί **να μειώσει την προκατάληψη** όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις της ισότητας, των κοινών στόχων, της διαπροσωπικής γνωριμίας και της θεσμικής υποστήριξης (βλ. Pettigrew & Tropp, 2006).
- Τα σχολεία που λειτουργούν ως **κοινότητες ανθεκτικότητας** προσφέρουν ασφάλεια, αποδοχή και αίσθηση ανήκειν (Motti-Stefanidi et al., 2020).
- Η **αναγνώριση από την ομάδα** λειτουργεί ως ψυχολογική βάση για την κοινωνική ενσωμάτωση.
- Οι **σχέσεις εμπιστοσύνης** μετατρέπουν τις διαφορές σε εμπειρίες ισότητας.

Ενδοατομικό επίπεδο

Εσωτερίκευση και νοηματοδότηση

- Οι κοινωνικές εμπειρίες των παιδιών μετατρέπονται σε **νοητικά** και **συναισθηματικά** σχήματα.
- Η ανάγκη διατήρησης της πίστης σε έναν «δίκαιο κόσμο» (Jost & Banaji, 1994) **νομιμοποιεί** την ανισότητα και οδηγεί στην **αποδοχή** της ως δίκαιης κατάστασης.
- Όμως, τα παιδιά δεν είναι παθητικοί δέκτες των κοινωνικών ανισοτήτων. Η αναπλαισίωση της φτώχειας ως **ηθικής αξίας** λειτουργεί ως άμυνα και σταθεροποιεί την αυτοεικόνα.
- Στον αντίποδα, ο μηχανισμός αυτός **περιορίζει τη φιλοδοξία** για ανοδική κινητικότητα καθώς εσωτερικεύει την ανισότητα ως «προσωπικό όριο».

Διάρθρωση των επιπέδων ανάλυσης: Το παράδειγμα της ψυχικής ανθεκτικότητας

- Η ψυχική ανθεκτικότητα αποκαλύπτει τη δυνατότητα **μετασχηματισμού** της κοινωνικής εμπειρίας. Δεν πρόκειται για ένα ατομικό χαρακτηριστικό, αλλά για **ψυχοκοινωνικό επίτευγμα**.
- Η αίσθηση του ανήκειν, η υποστήριξη από ενήλικες και η συμμετοχή σε ομάδες με όρους ισοτιμίας αποτελούν παράγοντες που μετατρέπουν την ευαλωτότητα των εφήβων σε **ανθεκτική προσαρμογή**.
- Ωστόσο, οι παραπάνω προϋποθέσεις δεν λειτουργούν σε ένα κοινωνικό κενό. Η μετατροπή της ευαλωτότητας σε ανθεκτικότητα απαιτεί σχέσεις, θεσμούς και κοινότητες – περισσότερο, απαιτεί **πολιτικές** με ανάλογο **ιδεολογικό προσανατολισμό**.

Εφαρμογές σε πολλαπλά επίπεδα

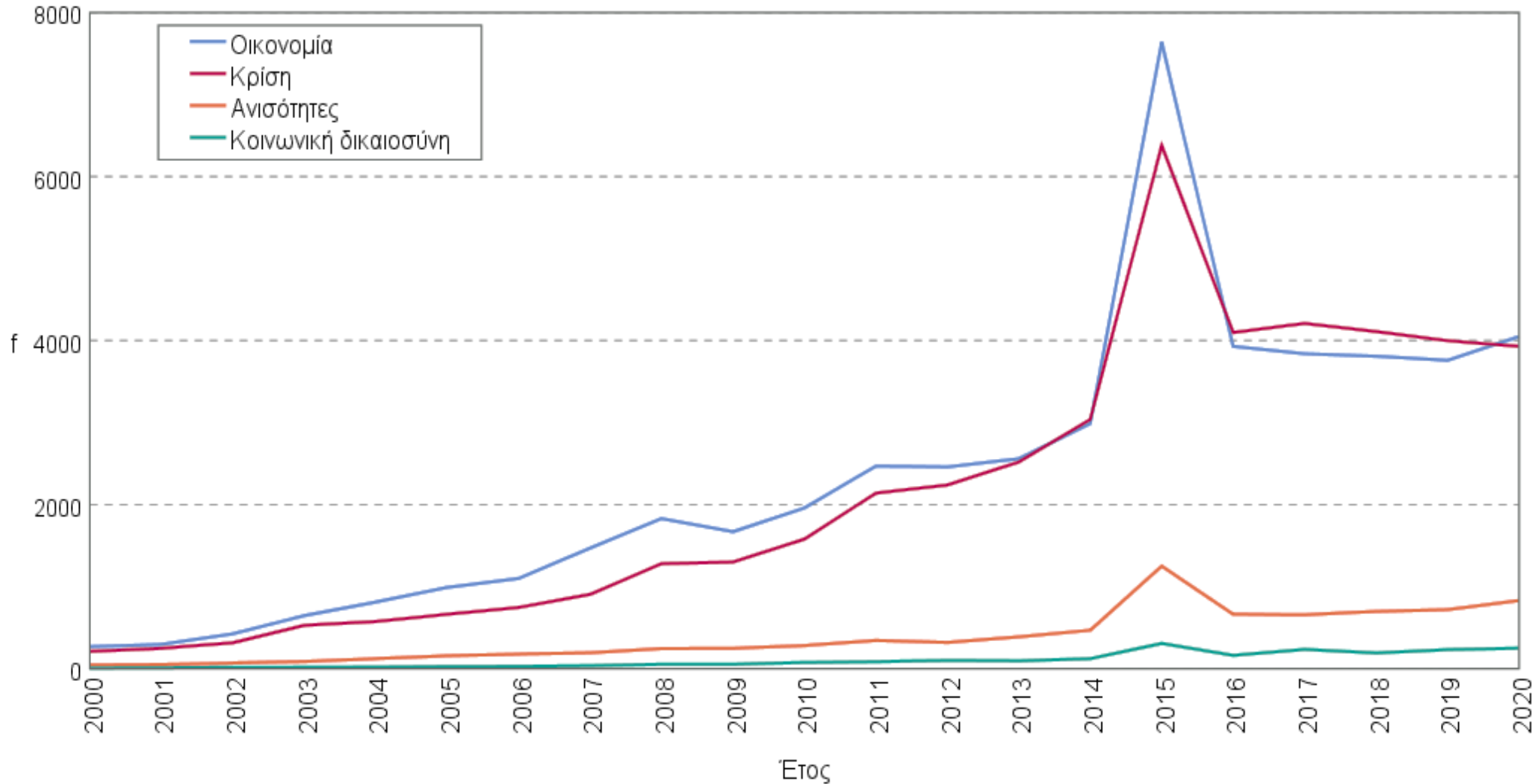
- **Πολιτικές** που λαμβάνουν υπόψη τη διαθεματικότητα (κοινωνική τάξη, πολιτισμική καταγωγή, φύλο, αναπηρία...).
- Αντισταθμιστικός ή αναδιανεμητικός προσανατολισμός;
- **Εκπαιδευτικές και ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις** βασισμένες στην υπόθεση της επαφής.
- Συμμετρική προώθηση ποικιλομορφίας ΚΑΙ ισοτιμίας.
- **Κοινοτική ενδυνάμωση** μέσα από τη δικτύωση υπηρεσιών και θεσμών.
- Εστίαση στην αλλαγή συλλογικών αντιλήψεων, όχι μόνο ατομικών συμπεριφορών.

Αντί επιλόγου: Για μια ψυχολογία της ισότητας;

- Οι **κοινωνικές ανισότητες** λειτουργούν ως **ψυχικές διεργασίες** και εμπειρίες.
- Η **ισότητα** δεν συνιστά μόνο κοινωνικό αίτημα ή νομικό δικαίωμα, αλλά ψυχολογική ανάγκη (Wilkinson & Pickett, 2019).
- Μια κοινωνία που **καλλιεργεί την ισότητα** δημιουργεί συνθήκες ψυχικής υγείας, εμπιστοσύνης, συμπερίληψης και κοινωνικής συνοχής.
- Η **προτεραιοποίηση** των παραπάνω στόχων σε σχέση με άλλα κοινωνικά προτάγματα είναι **ιδεολογικό διακύβευμα**.

Ιδεολογική πλαισίωση της κρίσης στην ελληνόφωνη ακαδημαϊκή βιβλιογραφία

Έλλάδα:
48^η σε
143 χώρες
στον
Δείκτη
Κράτους
Δικαίου
2025

ΗΜΕΡΙΔΑ

Τα παιδιά της Ελλάδας: το παρόν και μέλλον τους

Τετάρτη 29 Οκτωβρίου 2025
Κεντρικό κτήριο ΕΚΠΑ

*Ευχαριστώ
για την προσοχή σας!*

✉ vpavlop@psych.uoa.gr

Βιβλιογραφία

- Doise, W., & Valentim, J. P. (2015). Levels of analysis in social psychology. In J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd ed., pp. 900–904). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/b978-0-08-097086-8.24032-4>
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117–140. <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>
- Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1–27. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x>
- Moscovici, S. (1961). *La psychanalyse, son image et son public*. Presses Universitaires de France.
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., & He, J. (2021). Immigrant youth resilience: Theoretical considerations, empirical developments, and future directions. *Journal of Research on Adolescence*, 31(4), 966–988. <https://doi.org/10.1111/jora.12656>
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Papathanasiou, N., & Mastrotheodoros, S. (2020). Immigrant and refugee adolescents' resilient adaptation: Who does well and why?. *Psychology*, 25(1), 20–34. https://doi.org/10.12681/psy_hps.25334
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751–783. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>
- Runciman, W. G. (1966). *Relative deprivation and social justice. A study of attitudes to social inequality in twentieth-century England*. Routledge. <https://doi.org/10.2307/589189>
- Steele, C. M., & Aronson, J. (1995). Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), 797–811. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.5.797>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7–24). Nelson-Hall.
- Wilkinson, R., & Pickett, K. (2019). *The inner level: How more equal societies reduce stress, restore sanity and improve everyone's well-being*. Penguin Books.